

# I. Dünya Savaşı'nda Romanya'dan Türkiye'ye Getirilen Dokuma Makinelerinin İadesi Sorunu

## The Question of the Return of Weaving Machines from Turkey to Romania after World War I

Nurten ÇETİN\* 



\*Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat  
Fakültesi, Tarih Bölümü, Edirne, Türkiye

ORCID: N.Ç. 0000-0002-5428-2539

**Sorumlu yazar/Corresponding author:**

Nurten Çetin,  
Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih  
Bölümü, Edirne, Türkiye  
**E-posta/E-mail:**  
nurtencetin@trakya.edu.tr

**Başvuru/Submitted:** 08.10.2020

**Revizyon Talebi/Revision Requested:**  
04.11.2020

**Son Revizyon/Last Revision Received:**  
18.11.2020

**Kabul/Accepted:** 19.11.2020

**Atıf/Citation:** Cetin, Nurten. "I. Dünya  
Savaşı'nda Romanya'dan Türkiye'ye Getirilen  
Dokuma Makinelerinin İadesi Sorunu." *Yakın  
Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period  
Turkish Studies* 38 (2020): 167-187.  
<https://doi.org/10.26650/YTA2020-807616>

### ÖZ

Zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olan Romanya, I. Dünya Harbi'ne 27 Ağustos 1916'da Üçlü İtilaf Devletleri tarafında katıldı. Kısa sürede yenildi. İttifak Devletleri, Romanya'da kendi ekonomileri için gerekli olan bazı ürün ve malzemeleri el koyma veya satın alma suretiyle sahiplendiler. Bu dönemde bazı makineler Osmanlı Hükümeti aracılığıyla, Altın Yıldız Mensucat Osmanlı Anonim Şirketi tarafından satın alındı. Savaş sona erdiğinde Romanya, bu makinelerin iadesini talep etti. Makinelerin iadelerinin ne suretle olacağı Osmanlı Hükümeti'ni yeni bir sorunla karşı karşıya getirdi. Bu meseleyle meşgul olmak üzere bir karma komisyon kuruldu. Bu süreçte meselenin ekonomik, hukuki ve siyasi boyutu gündeme geldi. Sorun tarafları memnun edecek ve iki ülke ilişkilerini bozmayacak şekilde 3 Kasım 1921 tarihinde karara bağlandı. Makinelerin iadesi yapılmakla beraber, bazı sorunlar devam etmiştir. Bu makalede, İttifak Devletleri'nin I. Dünya Savaşı'nda Romanya'yı işgal ettikleri dönemde, Osmanlı Hükümeti tarafından bu ülkede el konulan makine ve teçhizatın iadesi sürecindeki gelişmeler Osmanlı arşiv belgeleri ışığında incelenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı Devleti, Romanya, Altın Yıldız Şirketi, Oltanya, Karma Komisyon

### ABSTRACT

Romania, which has rich underground and surface resources, entered World War I on August 27, 1916, when it joined the Triple Entente States. It was defeated a short time later. The Alliance States took possession of some of the Romanian products and materials needed for their economy by seizing or purchasing them. During this period, some machines were bought by the Ottoman government, from places like the Altın Yıldız Company and Defterdar Mensucat Factory. When the war ended, Romania demanded the return of the machines. However, how to perform the action of returning them posed a problem for the Ottoman

government. A Mixed Commission was established to deal with the issue, which brought to the foreground various economic, legal, and political issues. The problem was resolved on November 3, 1921 in a way that pleased the parties and did not disturb the relations between the two countries. Yet, even after returning the machines, some problems remained. This article examines Ottoman archive documents to shed light on the developments in the process of returning the machinery and equipment confiscated by the Ottoman government during the invasion of Romania in World War I.

**Keywords:** Ottoman Government, Romania, Altın Yıldız Company, Oltanya, Joint Commission

## Extended Abstract

In World War I, Romania fought on the side of the Entente States and faced defeat. The Alliance States seized products and goods owned by Romania, either through the Warrant or by purchasing them. Later, at the end of the war when Romania was considered one of the victorious countries, it demanded the return of the properties that the Central Powers had taken. Among the requested products and materials were machines from the Altın Yıldız Company. The company had paid for the proprietary machines and had a receipt as proof. The Ottoman government, not wanting to have a political problem with Romania, asked the Altın Yıldız Company to return the machines from the Oltanya Factory. However, the company argued that this was unlawful and that the government could not be the decision maker. Returning the machines, it said, would make the company suffer great losses. Further, the machines from the Oltanya Factory had not been confiscated as part of a war treaty but had been taken with the consent of the owners, who were paid for them.

The Ottoman government deemed it appropriate to give threshing machines that had been ordered from Germany for the Defterdar Textiles Factory in Istanbul and were in crates in the factory, to the Altın Yıldız Company. Thus, the company would also be prevented from suffering losses. In other words, a kind of exchange process would take place. At first, the Altın Yıldız Company objected, but it later accepted the exchange on some terms. But there arose a foreign exchange difference between the prices of the machines at the time of purchase and their erstwhile current prices. In addition, some machines were damaged and no refund was possible. Their cost would be determined and deducted from the total amount paid for the machines. The Defterdar Mensucat Factory machines that the government planned to give to the Altın Yıldız Company should have corresponded to the price of the machines that the company would return to Romania. It was not known the exact packaging and transportation costs paid by company officials during the delivery of the Oltanya Factory machines from Romania.

To discuss the return of the machines, a Mixed Commission was established which included the Ottoman government, Altın Yıldız Company, and Romania's representative in Istanbul. The commission, which met three times a week, regularly conveyed information about the talks to the government. The Legal Advisory was also asked about the issue and found it was in favor of the Altın Yıldız Company. In the Sevres Peace Treaty signed after the war, there was no provision regarding the return of property belonging to private individuals. However, as mentioned above, the Ottoman government, seeking to avoid tension with Romania during this period, accepted the return of the machines of the Oltanya Factory. The government sought solutions to the problem in order to avoid making the Altın Yıldız Company suffer. The problem, which had started in 1918 with Romania's request to return the machines, resulted in the signing of a contract on November 3, 1921, stating the conditions under which the machines would be returned.

According to the Ottoman Bank's schedule, the Oltanya Weaving Factory agreed to take back the machines by paying the exchange difference between the two dates. In addition, the machine owners and the Istanbul Representation of Romania issued a statement that they would not claim damages against the Ottoman government, the Altın Yıldız Company, or any person. The machines were returned after that.

Although the Altın Yıldız Company agreed to take the German threshing machines and return the Oltanya machines to the government, it did not return all the machines it had bought from Oltanya until all parts of the German threshing machines were delivered. Problems stemming from this issue continued until 1922.

## Giriş

9 Mayıs 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanan Romanya<sup>1</sup>, 1878 Berlin Antlaşması ile Güney Besarabya'yı savaş sırasında yardım ettiği Rusya'ya bırakmak zorunda kalmış, bu durum kırgın olduğu Rusya'ya mesafeli durmasına neden olmuştu. O tarihten beri soğuk seyreden Rus-Rumen münasebetleri Balkan Savaşları döneminde bir ölçüde giderilmişti. Avusturya'nın Balkan Savaşları sırasında Bulgaristan lehinde izlediği siyaset, Romanya'yı Rusya'ya yakınlaştırmıştı. I. Dünya Savaşı'nda her iki blok için stratejik ve jeopolitik öneme sahip olan Romanya, Rusya'nın Türk Boğazları üzerindeki hedefine ulaşmasında önemli bir atlama taşı olacaktı.

Dâhiliye Nazırı Talat Bey, 1914 yılı Mayıs ayında Bükreş'e gitmiş, Romanya Kralı, Başbakanı ve bakanlarıyla yaptığı görüşmelerde, savaşı önlemek amacıyla yönelik bir Osmanlı-Bulgar-Rumen ittifakını önermişti. Ancak bu önerisi kabul görmedi. Rus Çarı II. Nikola'nın, I. Dünya Savaşı arifesi olan 14 Haziran 1914'te Köstence'de, Romanya Kralı I. Carol ile bir araya gelmesi Osmanlı devlet adamları ve kamuoyunu tedirgin etti<sup>2</sup>.

Romanya, Rusya'nın yanında yer alırsa Avusturya-Macaristan sınırları içerisinde Rumenlerin yaşadığı toprakları ele geçirebilecekti<sup>3</sup>. 1914'te Romanya kabinesinde Rusya taraftarları ağır bassa da Romanya, Rusya adına herhangi bir taahhüde girmedi. Kral I. Carol, Romanya'nın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesine taraftar değildi. 1914'te vefatı üzerine yerine geçen I. Ferdinand'ın eşi Kraliçe Mari, İngiliz hanedanından geliyordu. Bu da Romanya'nın dış siyasetinde İtilaf Devletleri'ne yakınlaşmasında etkili oldu<sup>4</sup>. Buna rağmen 1916 yılına kadar tarafsızlığını sürdürdü.

I. Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri safında giren Osmanlı Devleti, birden fazla cephe savaştı. Bu cepheleden birisi de Romanya cephesiydi. Romanya'nın 27 Ağustos 1917'de İtilaf Devletleri yanında savaşa dâhil olmasından iki gün sonra da Romanya'ya savaş açtı<sup>5</sup>. Romanya, üç ay gibi kısa bir sürede topraklarının neredeyse tamamını İttifak

1 İsmet Giritli, "Romanya ve Türk-Romen İlişkileri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.45, S.1, 1981, s. 235; Sedat Avcı, "Romanya", *İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 167.

2 Nurten Çetin, "1914 Köstence Mülakatı", *Kitap Dostu Ali Birinciye Armağan*, Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 2017, s. 98-99.

3 Nurten Çetin, "Romanya'nın I. Dünya Savaşı'na Girişi ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.42, Şubat 2016, s. 536-540.

4 Neşe Özden, "Balkanlarda Barış ve Antlaşma: 1920-1930'larda Türk-Romen İlişkileri (Arşiv Belgeleri, Basın ve Anılar Işığında)", *Türkiye-Romanya İlişkileri Geçmiş ve Günümüz*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2019, s. 41.

5 Esat Arslan, "Birinci Dünya Savaşı'nda Romanya Askeri Valiliği", *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, 1998, s. 82.

Devletleri'ne kaptırdı. Eylül sonlarına doğru Transilvanya, Rumenlerden temizlenmişti. 6 Aralık'ta Bükreş düşecekti. Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti Harbiye Nazırı vekilleri, Tuna'nın kuzeyindeki Rumen topraklarının işgali halinde ele geçirilecek ganimetin taksimi için Berlin'de bir araya gelmişlerdi. Amaçları işgal edilen araziden savaş süresince ve savaş sonrasında ekonomileri için en gerekli olan maddelerin naklini sağlamaktı. Bu amaçla bir Alman generalinin başkanlığında bütün müttefik devletlerin delegelerinin yer aldığı bir heyet oluşturulacaktı. Bu heyette, Avusturya-Macaristan delegesi de yer alacak, Bulgar ve Osmanlı'yı da birer subay temsil edecekti<sup>6</sup>. Romanya'dan elde edilecek malzeme ve ürünlerin müttefik devletlere dağıtımı için yedi şube oluşturulmuştu. Bu şubelerden birisi de makine şubesiydi<sup>7</sup>. Romanya'daki sanayi kurumlarına ait makineler, alet, araç ve gereçler doğrudan doğruya askerî malzemenin imali için Avusturya-Macaristan'a verilecekti. Özel makinelere bağlı konularda, Almanya o anda mevcut olan mühimmat fabrikalarının ikmali için Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın taleplerini yerine getirecekti. Özellikle piyade fişekleri imalinde kullanılan makineler hakkında bu iki devletin talepleriyle Osmanlı Devleti'nin dokuma ve deriden üretilen mamuller için makine talebi göz önünde tutulacaktı. İttifak Devletleri kuvvetleri Bükreş'e henüz girmeden bu konuda müzakerelerine devam etmişler ve aralarında dokuz nüshalık bir protokol imzalamışlardı<sup>8</sup>.

Bükreş'in düşmesiyle İttifak Devletleri, savaşın lojistik ihtiyaçlarını karşılayacak bir geniş örgütlenme içine girdiler. Romanya'ya ait mal ve eşyalara Almanlar tarafından Tekâlif-i Harbiye adıyla el konuldu. El konulan mal ve eşyalar sırasıyla Almanya'nın ve müttefikleri olan Avusturya-Macaristan'ın, geriye kalan miktar ise Osmanlı ordularının ihtiyacını karşılamada kullanılabilirdi. 9 Ocak 1917'de Romanya Osmanlı Askerî Valiliği kuruldu<sup>9</sup>. Askerî vali olarak, askerlik deneyiminin yanı sıra bürokrasi tecrübesine sahip Mirliva Osman Nizami (Doğancı) Paşa getirildi. Romanya sınırları içerisinde yasama ve yürütme yetkisini elinde tutan askerî valilik, şehirlerdeki ve taşradaki askerî örgütlenmesini tamamladıktan sonra, kendisine bağlı sivil işlerin yürütülmesi amacıyla çalışmalarına başladı<sup>10</sup>.

6 Nurten Çetin, "İttifak Devletlerinin Romanya'yı Lojistik Bakımdan Taksim Plan ve Projeleri", *Türkiye-Romanya İlişkileri, Geçmiş ve Günümüz*, C.I, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019, s. 429.

7 Nurten Çetin, "İttifak Devletlerinin...", s. 432.

8 Nurten Çetin, "İttifak Devletlerinin...", s. 439-440.

9 Esat Arslan, "Birinci Dünya...", s. 83-85.

10 Zeki Çevik-Emirhan Yılmazpehlivan, "Birinci Dünya Savaşı'nda Romanya Osmanlı Askerî Valiliği", *Osmanlı Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.7, Temmuz 2018, s. 169-170.

Ekonomi, savaş ve savaş malzemeleri, tarım işleri, ulaştırma ve askerî yönetim şubeleri olmak üzere beş şubeye ayrılan askerî valilik tarafından çok sayıda savaş malzemesi İstanbul'a gönderildi. Bunlar arasında 4 milyon frank değerinde 11 fabrika vardı<sup>11</sup>.

Romanya, savaşa İtilaf blokunda girdiği için I. Dünya Savaşı sonunda kazanan devletlerden sayıldı<sup>12</sup>. Osmanlı Devleti ile Romanya arasında savaş döneminde başlayan sorunlar devam etti<sup>13</sup>. Bunlardan birisi de savaş sırasında Romanya'dan alınan malların iadesi meselesidir. Osmanlı Devleti'nin Romanya'dan savaş boyunca getirdiği malzemeler peyderpey iade edilmeye başlandı. Bükreş'te bulunan çorap, fanila, çivi, şayak fabrikası gibi fabrikalardan İstanbul'a getirilen malzemeler bazı şartlar dâhilinde geri verilecekti. Malzemelerin cinsini ve iade şartlarını tespit etmekle görevli bir komisyon kuruldu<sup>14</sup>.

### Sorunun Ortaya Çıkışı

I. Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri'nin galip gelmesi, savaş sırasında müttefik devletlerin Romanya'da oluşturdukları düzeni bozdu. Zira Romanya artık savaşın galip devletlerindendi. Savaş sonrasında oluşturulacak yeni düzenin gerektirdiği değişikliklerden birisi müttefik devletlerin Romanya'dan elde ettikleri mal ve mülklerin iadesi oldu. Yukarıda da bahsedildiği gibi Osmanlı Askerî Valiliği, Romanya'dan çok sayıda malzemeyi alarak İstanbul'a sevk etmişti. Bunların iade işlemlerini gerçekleştirmek için bir komisyon kuruldu. Romanya'nın Türkiye'deki ataşemiliteri, 29 Eylül 1921 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği mektupta, Harbiye ve Bahriye nezaretlerine bağlı fabrikalara yaptıkları ziyaretlerde, çok sayıda makine gördüklerini, makinelerin üzerindeki marka ve işaretlerin hâlâ durduğunu, bunların Romanya sanayiine ait olduklarını kanıtlamak için şahit ve belgeye gerek olmadığını bildirdi. Taleplerinin incelenmesini, mazbatalar düzenlenmesini ve bu konuyla ilgilenmek üzere de Harbiye Nezareti

11 Esat Arslan, "Birinci Dünya...", s. 83-85.

12 *Birinci Dünya Harbi VII. Cilt Avrupa Cepheleri 2 inci Kısım (Romanya Cephesi)*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1967, s. 161.

13 Gürsoy Şahin, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Romanya İle İlişkilerinde Mukabele-i Bilmisil Uygulamaları", *Türkiye-Romanya İlişkileri Geçmiş ve Günümüz*, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara 2019, s. 413.

14 Nurten Çetin, "Romanya'nın I. Dünya Savaşı'na...", s. 546.

tarafından bir memur atanmasını istedi. Kendisinin bu memura refakat edebileceğini söyledi<sup>15</sup>.

Diğer taraftan savaş sonrasında oluşturulan komisyon tarafından iadesi kararlaştırılan alet ve edevatın hemen hepsi özel eşyaydı. Oysaki Romanya ataşemiliterinin iadesini talep ettiği makineler, Romanya Hükûmeti'ne ait gösteriliyordu<sup>16</sup>. İadesi istenenler arasında, Romanya'nın işgali sırasında Osmanlı Hükûmeti tarafından Krayova şehrinde bulunan Oltanya Dokuma Fabrikası'ndan satın alınarak İstanbul'a getirilen ve Altın Yıldız Şirketi'ne devredilen makineler de vardı. Yetkililer, Romanya siyasi temsilciliği aracılığıyla komisyona başvurdular.

Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi'nin kuruluşu için Halit Süleyman ve Tahsin Rıza beyler, 25 Aralık 1917'de Harbiye Nezareti'ne bir dilekçe vermişlerdi. Dilekçede, senede bir milyon kalın ve ince kumaş imal edecek bir fabrika kurmak istediklerini, Avusturya ve Almanya fabrikalarına bu işte kullanabilecekleri makinelerin sipariş edilmesini, makinelerin İstanbul'a nakillerinin sağlanmasını talep ederek, bedel ve ücretlerini peşin olarak ödeyeceklerini belirttiler. Fabrikanın inşası için de gerekli inşaat malzemelerinin alımında askeriye olduğu gibi kendilerine de fiyat konusunda kolaylık sağlanmasını istediler. Bu taleplerine 1 Ocak 1918'de olumlu dönüş yapıldı. Halit ve Tahsin beylerin başvurularına istinaden Bükreş'teki Osmanlı Askerî Valiliği, Romanya'daki Alman Askerî İdaresi'ne başvurdu. Askerî İdare, Gaspar ve Herbert'e ait Oltanya Fabrikası'nı göstererek oradaki makinelerin satın alınmasına izin verdi. Bu dönemde Harbiye Nezareti, Defterdar Mensucat Fabrikası için Alman Hartman Şirketi'ne, benzer makineler sipariş etmişti. Bu makineler de sandıklanıp adı geçen fabrikaya teslim edilmişti<sup>17</sup>.

Oltanya Fabrikası makinelerine tekâlif-i harbiye işlemi yapılmışsa da Alman Askerî İdaresi'ne makine şubesi tarafından belirlenen makine bedeli ödendi. Makineler

15 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 004691/351762/002/002. Ataşemiliter, mektubunda taleplerini şöyle ifade ediyordu:*

*"Müsaade-i devletleriyle Harbiye ve Bahriye nezaretlerine tabi olunan muhtelif fabrika ve depolarda vuku bulan ziyaretlerin neticesinde Romanya Hükûmeti'ne ve Romanya sanayine ait birçok makinelerin mevcudiyetini keşfettim. Bu makineler Romanya lisansıyla hak veya tab edilmiş levha marka ve işaretleri hala muhafaza etmeleri bu makinelerin Romanya Hükûmeti malı olduğu bilâ-şüphê göstermekte olduğundan müşahede ve balada arz ettiğim hususata tahkik ve sonra bu bâbda tanzim olunacak mazbataları bade icrayı icabı zmnında imza eylemek üzere Harbiye Nezareti celilesi tarafından bir murahhasın tayin buyrulmasını zatı devletlerinden rica, bu murahhasın vazifesini teshil etmek için kendisine malumat-ı lazıme vermek ve icap eden delâili göstermek üzere kendisine refakat etmek istediğimi de ilave ederim. Bkz. BOA, BEO, 004701/352505/003-001.*

16 *BOA, BEO, 004701/352505/004/001.*

17 *BOA, BEO, 004685/351321/003/001.*

söküldü, sandıklandı ve Levazımat-ı Umumiye Dairesi 3. Şubesi adına İstanbul'a gönderildi. Halit Süleyman ve Tahsin beylerin yön vermesi ve teşebbüsleriyle Ocak 1918 tarihinde<sup>18</sup> Bahariye'de kurulan Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi'ne teslim edildi<sup>19</sup>.

Makineler için 436.477 ley 23 santim ile 22.350 mark şirketin vekili tarafından Osmanlı Askerî Valiliği aracılığıyla Alman Askerî İdaresi Makine Şubesi veznesine teslim edildi. Makinelerin İstanbul'a nakli şirkete aitti. Ancak nakil masrafları için şirket tarafından ödeme yapıldığına dair ellerinde bir evrak yoktu. Osmanlı Devleti, gelecekte makinelerin Romanyalı sahiplerine fiyat farkı ödemeye mecbur tutulmaları ihtimaline karşı, şirketten farkı ödeyeceğine dair 28 Aralık 1918 tarihli bir senet alınmasını uygun görmüştü. Şirket bu senedi aynı gün vermişti. Altın Yıldız Şirketi makineleri satın almış ancak sandıklardan çıkarıp kurmamıştı. Bunun nedeni ise Harbiye Nezareti'nin makinelerin sahiplerine iadeleri meselesi nedeniyle sandıklardan çıkarılmasına engel olmasıydı.

Beklenen gerçekleşti. Romanya, mütarekenin imzalanmasından hemen sonra İngiltere, Fransa ve İtalya fevkalade komiserlikleri vasıtasıyla Osmanlı Hükûmeti'ne başvurdu. Topraklarının işgali sırasında yanmış, yıkılmış Rumen fabrikalarına ait çok sayıdaki malzemenin Osmanlı Devleti'ne nakledildiğini beyan etti. Bunlar arasında Altın Yıldız Osmanlı Şirketi'nin tasarrufundaki Oltanya Fabrikası'na ait makinelerin olduğunu belirtti. Bunun üzerine komiserlikler bunların iadesini talep ettiler. Zorla alınmasına meydan vermemek için Osmanlı-Rumen Komisyonu oluşturuldu. Bu bağlamda bazı malzeme ve makineler Romanya'ya iade edildi. Ancak Oltanya Fabrikası'na ait makine ve malzemeler devletin idaresi altında değil, Altın Yıldız Şirketi'nin elindeydi.

### Soruna Çözüm Arayışları

Osmanlı Hükûmeti, bu duruma bir çözüm olarak Altın Yıldız Şirketi'ne bir komisyon aracılığıyla Defterdar Mensucat Fabrikası'ndaki aynı cins makinelerin verilmesini gündeme getirdi. 20 Kasım 1919'da Meclis-i Vükela'da alınan kararla bu işle ilgilenmek üzere komisyon yetkili kılınmıştı. Komisyon, şirket ve Harbiye Nezareti arasında mübadele sözleşmesi hazırladı. Meclis-i Vükela da bunu uygun gördü<sup>20</sup>.

18 Ramazan Balcı-İbrahim Sırma, *Memalik-i Osmaniye'de Kurulan Osmanlı Anonim Şirketleri* adlı eserde, şirketin kuruluş tarihini 22 Ocak 1918 olarak verirken; Celali Yılmaz'ın *Osmanlı Anonim Şirketleri* adlı eserinde bu tarih, 12 Ocak 1918 olarak verilmiştir. Bkz. Ramazan Balcı-İbrahim Sırma, *Memalik-i Osmaniye'de Kurulan Osmanlı Anonim Şirketleri*, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, 2012, s. 321; Celali Yılmaz, *Osmanlı Anonim Şirketleri*, Sela Yayıncılık, 2011, s. 406.

19 BOA, BEO, 004685/351321/003/001.

20 BOA, BEO, 004685/351321/003/001.



Bu yetkiye istinaden Romanya temsilcisi vekili ile görüşmeler yapıldı. Komisyonun aldığı kararlar şunlardı:

- 1- Her ne kadar bu makineler bir bedel ödenerek alınmışsa da savaş sırasında sahiplerinin rızasına bakılmadan, kendilerince bir bedel biçilerek alınmıştı. Bu savaş koşullarında olağanüstü bir durumdu. İtilaf Devletleri ve mütareke tebaasına ait eşyanın tazmini baki olmak üzere iadesi gerekliydi. Meclis-i Vükela, makinelerin iadesine karar vermişti. Harbiye Nezareti de 7 Temmuz 1919 tarihli tezkiresinde tazminat hakkı hükümsüz olmak şartıyla makinelerin iadesine onay vermişti.
- 2- Makinelere bazıları zarar görmüş olduğundan iadeleri söz konusu olamayacaktı. Onların bedelleri tespit edilerek makinelerin bedelinden düşülecekti.
- 3- Makinelerin aksamının iadesinden önce, sahipleri kendi adına, Romanya İstanbul temsilciliği de Romanya Hükûmeti adına bu konuda her türlü tazminat, zarar, ziyan talebi haklarından vazgeçtiklerine dair komisyon aracılığıyla hükûmete ibrame vereceklerdi.
- 4- Bu makinelerin sandıklaması için yapılan masraflar sahipleri tarafından ödenecek, sandık dışında verilenler olursa bunların masraf bedeli olmayacağından toplam masraf bedelinden düşürülecekti.
- 5- Makineler şu anda Altın Yıldız Şirketi'nin elinde olduğundan şirket bunların iadesinin kendilerini zarar ve ziyana sokacağından bahsedecekti. Şirket, hükûmetin elindeki Hartman makineleriyle mübadeleyi kabul ettiğinden, makinelerin iadesini sağlamak, hükûmetin zarara uğramasına engel olmak amacıyla işlemlerin hızlandırılması ve sonucun komisyona bildirilmesi gerekmekteydi<sup>21</sup>.

Şirket mübadeleyi kabul etse de 28 Ekim 1920 tarihinde verdiği dilekçe ile makinelerin iadesi talebini reddetti. Barış antlaşmasında, tarafların izniyle, bedeli ödenerek satın alınan ve şu an şahıslara ait olan bir malın iadesinin, bir mahkeme kararına veya şirketin rızasına bağlı olduğunu belirterek meselenin bir daha incelenmesini istedi<sup>22</sup>. Bu durumu gerekçeli olarak karma komisyona bildirdi. Şirket makineleri satın almıştı. Barış antlaşmasında şahısların elinde bulunan malların iadesi hakkında herhangi bir hüküm yoktu. Ayrıca bu makineler şu anda Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan aynı cins makinelerle mübadele edilebilirdi. Hatta bu konuda Maliye Nezareti tarafından

21 BOA, BEO, 4685/35321/38/001.

22 BOA, BEO, 004685/351321/003/001.

mübadele esasına dayalı bir sözleşme hazırlanmıştı. Eğer talep edilen makineler şu an devlete ait olsaydı, bunun iade edilip edilmemesi konusu karma komisyonun yetki alanına girerdi<sup>23</sup>. Bu şartlarda makineler Romanya'ya iade edilirse, Altın Yıldız Şirketi zarar görecekti.

21 Kasım 1920'de, Osmanlı Hükûmeti adına hareket eden Maliye Nazırı ile Altın Yıldız Şirketi adına hareket eden Meclis-i İdare Üyesi arasında kesinlik arz etmeyen bir mukavelename imzalandı. Mukavelenamede özet olarak şu maddelere yer verildi:

Altın Yıldız Şirketi, aldığı dokuma makinelerini hasarsız bir şekilde Bahariye'de Osmanlı Hükûmeti'ne verecektir. Buna karşılık hükûmetin Almanya'dan satın alarak İstanbul'a getirdiği ve askerî depolarda muhafaza edilen Hartman marka makineler Altın Yıldız Şirketi'ne verilecektir. Makinelerin parçalarında herhangi bir eksiklik veya kırık olması durumunda hükûmet bunları gidermek zorunda değildir. Askeriyenin vereceği makineler sandıklar içinde şirketin deposuna götürülecek ve resmî işlemler tamamlanmaya kadar depo, şirket ile askeriye tarafından korunacaktır. Bu sürede yangın vs. bir şey olursa ve makineler hasar alırsa oluşan zarar ve ziyanı şirket karşılayacaktır. Makinelerin rıhtıma kadar nakliye masrafını askeriye, şirket deposuna kadar nakil masrafını ise şirket ödeyecektir. Makinelerin askeriye tarafından sevkine bu sözleşmenin imzalanmasından sonraki on beş gün içinde başlanacaktır. Sevkiyat işlemleri üç ay içinde tamamlanmalıdır. Makinelerin muayenesi ve bedel tespitlerinin yapılması amacıyla şirket tarafından iki bilirkişi tayin edilecektir. Bu bilirkişi makinelerin belirtildiği şekilde şirket deposuna nakillerinden sonra hem bunları hem de şirketin vereceği makineleri yerlerinde muayene ederek değerlerini belirleyecek ve ayrı ayrı cetveller hazırlayacaktır. Bilirkişinin belirlediği bedel için makinelerin muayene sırasındaki fiyatları geçerliydi. Herhangi bir mesele ortaya çıkarsa, birlikte seçecekleri eksperin, o mesele hakkında vereceği oy ve karar iki taraf için de geçerli olacaktır<sup>24</sup>.

Taraflar değer işlemlerinin belirlenmesinden sonra, makineleri resmen teslim başlayacaktır. Fabrikadan askeriyece sökülen makineler şirket deposunda belirtilen süre içinde ücretsiz tutulacaktır. Süre dolduğunda askeriye, makineleri kaldırmak zorundadır. Şirkete teslim edilecek makinelerin işlerliği hakkında askeriye hiçbir taahhüt altına giremez. Hartman makinelerinden başka askeriyece verilecek makine, alet ve edevat üç ay içinde sevk edilecektir. Her iki tarafın tespit edeceği makinelere bilirkişi tarafından biçilen değer sonucunda şirketin hükûmetten alacağı çıkarsa, Oltanya makinelerinin

23 BOA, BEO, 004685/351321/020/001.

24 BOA, BEO, 004685/351321/028/001.

İstanbul'a sevki sırasında sandıklama masrafı olarak hükûmet tarafından yapılan ve şirkete zimmetlenen miktar o zamanki fiyatı üzerinden önce şirketin alacağından indirilecektir. Yapılan tahmin sonucunda şirketin hükûmete borcu çıkarsa, bu miktar sözleşmenin imzalanmasından sonraki üç sene içerisinde %9 faizle şirket tarafından hazineye ödenecektir. Borç tamamen bitene kadar makineler şirketin elinde emanet olacaktır<sup>25</sup>.

Yapılan mukaveledeki maddelere ilaveten, Oltanya makinelerinin geliri adıyla Bükreş'teki Alman makine şubesine şirket tarafından ödenen 436.450 ley 23 santim ve 22.350 marktan başka, sahipleri tarafından ilerde fiyat farkı veya başka taleplerde bulunulması ve diğer masrafların da Osmanlı Hükûmeti tarafından verilmesi gerekirse şirketin kefil olduğuna dair şirketten senet alınmıştı. Bundan başka, makinelerin İstanbul'da şirkete tesliminde yapılan tüm nakliye masrafları henüz tespit edilemediğinden nakliye masraflarının şirketçe ödeneceği hususunun da taahhüt edilmesi şarttı. Defterdar Dokuma Fabrikası'nda, mevcut makine sandıklarının incelenmesi ve ayrılması için şirketin usta-başısı ve fen memurları, incelemeler bitene kadar fabrikanın emrinde olacaktı. Dolayısıyla ayrıca bilirkişi atanmasına gerek yoktu. Makineler ödenen bedel karşılığında Rumenlere iade edilecek, alınacak faturalar üzerindeki fiyata göre, Hartman makinelerinden gerekenler şirkete verilecekti. Ancak eski makineler verilecek olursa bunların piyasa fiyatlarını tespit için Ticaret Odası'ndan bir uzman ile levazımat dairesinden bir memur tayin edilecekti. Belirlenen fiyat sabit kalacaktı<sup>26</sup>.

Harbiye Nezareti, levazımat dairesinden 10 Kasım 1920'de bu makinelerin Altın Yıldız Şirketi'ne neden ve nasıl verildiğinin açıklanmasını, şirketten alınacak makinelerin değerleri ve onların yerine verilmesini talep ettiği makinelerin bedellerinin bildirilmesini, makinelerin mübadelesi kararı verilmişse esasların bildirilmesini istedi<sup>27</sup>.

Makinelerin alım süreciyle ilgili Romanya Askerî Valisi Osman Nizami Paşa, şu bilgileri vermişti: Dokuma fabrikasının makineleri tamamıyla sökülerek Levazımat-ı Umumiye 3. Şubesi adına İstanbul'a gönderilmiş ve Altın Yıldız Şirketi'ne devredilmişti. Fabrikaların değeri olarak Alman Askerî İdaresi tarafından 436.450 ley 23 santim ile 22.350 mark olarak belirlenmişti. Bu miktar Altın Yıldız Şirketi'nin Bükreş'teki vekili tarafından Almanya makine şubesine elden ödenmişti. Osmanlı Hükûmeti, 48.742 markı sandıklama işlemleri için harcamıştı. Makinelerin İstanbul'a getirilip şirkete teslimine kadar yapılan masraf şirkete borç olarak yazılmıştı. Şirket bunu daha sonra

25 BOA, BEO, 004685/351321/028/001.

26 BOA, BEO, 004685/351321/027/001.

27 BOA, BEO, 004685/351321/025/001.

ödeyecekti. Hartman makinelerinin fiyatına gelince, aslında bunlar Defterdar Mensucat Fabrikası için alınmıştı<sup>28</sup>.

Makinelerin sandıklama masrafı Osmanlı Devleti'nin hazinesinden ödenmişti. Dolayısıyla bu miktarın şirket tarafından İstanbul'da levazımat dairesine ödenmesi gerekliydi. Fabrikaların sökülmesi, makinelerin sandıklama ve yüklenmesi işinde görevli subaylar, usta, işçi yevmiyeleri ve diğer bazı masraflar Osmanlı Askerî Valiliği tarafından ödenmiş, daha sonra şirketin Bükreş'teki vekili tarafından aynen vilayete teslim edilmişti. Oltanya Fabrikası'nın Romanya'dan İstanbul'a kadar tutacak olan nakil ve transfer masrafları Askerî Valilik tarafından bilinmediğinden malzemeler İstanbul'a geldiğinde gerekli ödemeyi şirket yapacaktı. Makinelerin fiyatı Alman Askerî İdaresi tarafından belirlendiği için sahipleri tarafından ileride bir fiyat zammı istenirse, bu Osmanlı Hükûmeti'ni bağlamayacaktı. Bunun şirkete kabul ettirilmesi gerekiyordu<sup>29</sup>.

Altın Yıldız Şirketi'nin iade kararına itirazı sonucunda yapılan değerlendirmede<sup>30</sup> hukuk müşavirliği, makinelerin iadesini kanuna aykırı buldu<sup>31</sup>. Makinelerin tarafların rızasıyla satın alındığı görülüyordu. Kanun nazarında elbette ki zorla satın alma kabul edilemezdi. İşin içinde siyasi bir hususun olduğu da anlaşılıyordu. Dolayısıyla sorunun siyaseten halledilmesi gerekliydi. Henüz barış antlaşması imzalanmamıştı. Romanya'daki Osmanlı tebaasının da hukuki haklarının göz önünde bulundurulması gerekiyordu. Bu konu Osmanlı Hükûmeti tarafından detaylı incelenmeli ve Romanya Hükûmeti'ne bildirilmeliydi<sup>32</sup>.

Romanya meselesini çözmekle görevli karma komisyon, Almanya'dan alınan ve Defterdar Mensucat Fabrikası'nda bulunan aynı sistem makinelerin şirkete verilmesini uygun görmüştü. Meclis-i Vükela'da da uygun görülen bu durum gerçekleşirse Altın Yıldız Şirketi zarar etmemiş olacaktı. Hukuk müşavirliğine göre<sup>33</sup> İngiltere, Fransa ve İtalya fevkalade komiserleri, Romanya'nın işgali sırasında Romanya'ya ait vagonlarla, Rumen fabrikalarına ait makineler ve diğer eşyaları 3 Nisan 1919 tarihinden itibaren talep etmişler ve Osmanlı Hükûmeti alınan malları iadeye mecbur kalmıştı. Aksi takdirde zorla almak için çeşitli yollara başvuracakları anlaşılıyordu. Komiserlikler aynı tarihte Altın Yıldız Şirketi'nin tasarrufunda bulunan makineleri de talep etmişlerdi. Bu

28 BOA, BEO, 4685/351321/027.

29 BOA, Meclis-i Vükela (MV), 221/180; BOA, BEO, 004685/351321/13/001.

30 BOA, BEO, 004685/351321/017/001.

31 BOA, BEO, 004685/351321/018/001.

32 BOA, BEO, 4685-351321-015-001.

33 BOA, BEO, 004685/351321/002/003.

konuda da aynı yola başvurmaları söz konusu olabilirdi. Bu olduğu takdirde makinelerin Romanyalı sahipleri ile yapılacak her türlü hukuki görüşmeler hükümsüz kalırdı. Makine sahiplerinin komiserliklere başvurusu durumunda iki seçenek oluşurdu ki bunlardan birini seçmek gerekirdi. Buna göre, Altın Yıldız Şirketi'ne makineler için ödediği meblağ olan 436.477,23 ley, 22.350 mark ile bu makinelerin gerçek fiyatları arasındaki farkı ve diğer masrafları ödemesi gerektiği bildirilmeliydi. Uygun görülmesi halinde makinelerin alımı Alman Askerî İdaresi altında gerçekleştiğinden ve ödeme Almanya'ya<sup>34</sup> yapıldığından tazminat eski Alman Hükûmeti'nden istenebilirdi. Aynı şartlar altında el konulan Romanya fabrikalarına ait malzeme ve makineler iade edilmişti. Ancak bunlar hükûmetin tasarrufunda gerçekleşmişti. Bu defa durum farklıydı. Zira makineler artık şirkete aitti.

Hukuk müşavirliğine göre şirkete şu şartlar altında makineleri iade etmesi teklif edilebilirdi:

Romanyalı makine sahipleri makineler için ödenen bedel ile ödemekten kaçındıkları işçilik ve nakliye masrafları dâhil makinelerden dolayı şirketin yaptığı bütün masrafları karşılamalıydılar. Ancak bazı makineler zarar görmüş olup iade edilemeyecek durumda veya sandıktan çıkarılmışları varsa değerleri tespit edilerek belirlenen miktardan düşürülmeliydi. Diğer yandan Altın Yıldız Şirketi veya hükûmetin makine bedeli, sandıklama ve nakil ücreti olarak harcadığı para ile makine sahiplerine verdiği paranın kambiyo farkı yüksekti. Bu nedenle şirket tarafından yapılan ödemenin tarihi ile (Nisan 1918) makine sahiplerinin parayı ödediği tarih arasındaki kambiyo farkının dikkate alınması ve bütün bu ödemenin Osmanlı Hükûmeti'nce yapılması gerekirdi. Bundan başka makine sahiplerinin ve Romanya'nın İstanbul temsilciliğinin Osmanlı Hükûmeti, Altın Yıldız Şirketi veya herhangi bir şahıs aleyhine tazminat ile zarar ve ziyan talebinde bulunmayacaklarına dair bir ibraname vermeleri gerekirdi. Makineler ondan sonra iade edilmeliydi.

Osmanlı Hükûmeti ile Altın Yıldız Şirketi arasında yapılacak işe gelince; Harbiye Nezareti'nin Defterdar Mensucat Fabrikası için Alman Hartman Şirketi'ne sipariş ettiği ve hali hazırda fabrikada sandıklar içinde bulunan makinelerin şirkete verilmesi uygundu. Bu makineler 1918'de Altın Yıldız Şirketi'nin Romanya'dan aldığı makinelerin değerinde olmalıydı. Harbiye Nezareti'nin Altın Yıldız Şirketi'ne verdiği makinelerin bedeli şirketin Oltanya'ya iade ettiği makineler bedeline karşılık gelmezse Nezaret, şirkete bu değere denk makine verebilirdi. Fakat fatura fiyatlarıyla makinelerin Almanya'dan

34 BOA, BEO, 004685/351421/2.

İstanbul'a nakli için harcanan paranın ödenmesi gerekirdi. Şayet şirket daha fazla makine almak isterse bunların faturalarına bakılarak bedelini kambiyo farkıyla ödeyerek alabilecekti. Şirketin bu konuda imzalaması gereken sözleşme üç tarafın temsilcileri tarafından düzenlenmeliydi.

Öte yandan şurası da dikkate alınmalıydı. 1919 yılı Nisan'ında Romanya'da yaşayan Osmanlı tebaasının Köstence'de, Bükreş ve Kalas'ta haciz konulan taşınır ve taşınmaz mallarını içeren listeler Rumen memurlarına verilmişti. Bu konuda Fransa Fevkalade Komiserliği aracılığıyla Romanya Hükümeti nezdinde teşebbüste bulunmuş, henüz bir sonuç alınamamıştı. Osmanlı Hükümeti, komisyon aracılığıyla Romanya'ya başvurarak Oltanya Fabrikası işi ve diğer Rumen taleplerinin kabulünü kolaylaştırmak için bu durumu sonlandırmasını istedi. Bu işin halledilmesi ya yukarıda belirtilen şartların Romanya tarafından kabulüne ya da Romanya'nın Müslümanlara yönelik siyasetini sonlandırmasına bağlıydı<sup>35</sup>.

Makinelerin sahiplerine iadesi için 7 Haziran 1921 tarihinde Hariciye Nezareti'nden gelen yazı Meclis-i Vükela'da görüşüldü. Makinelerin sahiplerine aynen iadeleri uygun görüldü<sup>36</sup>.

Altın Yıldız Şirketi'nin zararını gidermek için hükümetin elinde bulunan Hartman makineleriyle bu makineler mübadele edilecek, aradaki makine farkı şirketten alınacaktı<sup>37</sup>.

Şirket yetkililerine göre bu karar kanuni değildi. Bu durumu ise şöyle açıklıyorlardı:

Bazıları bunu bir siyasi mesele gibi göstermek isteseler de bu adi bir meseleden ibaretir. Şöyle ki; savaş sırasında Feshane'nin acilen genişletilmesine ihtiyaç duyulmuştu. Osmanlı Hükümeti ile Oltanya Şirketi'nin idare meclisi arasında pazarlık yapılmış, iki tarafın rızasıyla makineler satın alınmıştı. Osmanlı Hükümeti, daha önce Almanya ve Avusturya'ya sipariş ettiği diğer makineler gelince Romanya makineleri hükümet tarafından Altın Yıldız Şirketi'ne satılmış, bedeli tamamen alınmıştı. Aradan üç yıl geçmişti. Makine fiyatlarında beliren artış söz konusuydu. Romanya şimdi bu durumdan istifade etmek istiyordu. Osmanlı Devleti, Romanya'da bulunduğu sırada binlerce liralık bir bedel ile bu makineleri almıştı. Bir sözleşme yapılmıştı ve herhangi bir zorlama yoktu. Bir fesat düşünülürse milyonlarca liralık sözleşmeyi feshetmek gerekirdi ki bunun devlet hazinesine vereceği zarar açıklanmalıydı. Makinelerin Romanya temsilciliği tarafından

35 BOA, BEO, 004685/351321/002/003.

36 BOA, BEO, 4685/351321/001/001.

37 BOA, BEO, 4691/351762/1.

düzenlenen Sevr Antlaşması gereğince iadesi talep edilen eşya statüsüne sokulmak istenmesi hukuku ihlale neden oluyordu. Hiçbir devlet ister satıcı ister alıcı olsun, yapmış olduğu bir sözleşmeyi tek başına feshetmek hakkına sahip değildir. Buna karar vermek Meclis-i Vükela'nın yetkisi dışındadır. Harbiye ve Maliye nezaretleri makinelerin iadesinin söz konusu olmayacağına karar vermişlerdir. Meselenin siyasi boyutuna gelince; Sevr Antlaşması'nın 419. maddesi “müttefik devletlerden alınan ganimet, eşya, tarihi eserler ve sanat eserleri”, 259. maddesi “Bükreş ve Brest Litowsk antlaşmalarıyla alınmış olan nakil araçları, nakit paralar, tahviller ve senetleri Osmanlı Hükûmeti'nin iade mecburiyetini”, 235. maddesi “esna-yı harbde memurin-i Osmaniye'nin herhangi bir icraat ihmalinden tembelliğinden müttefik devletlerin sivil tebaasının şahıslarıyla, eşyalarının maruz kaldıkları zarar ve ziyanların tazminini” içeriyorsa da öncelikle; bahsi geçen makineler iki tarafın izniyle ve bedeli ödenerek alınmıştır. Dolayısıyla ganimet savaş ganimeti sayılamaz. Herhangi bir tarihi değerleri de yoktur. Tazminat ödenmesi konusuna gelince; hadise Romanya'da gerçekleşmişti ve sözleşme yapılmıştı. Dolayısıyla tazminat ödenmesi söz konusu olamazdı. Antlaşmada konuyla ilgili başka da bir madde de yoktu. Macaristan'ın işgalinde Osmanlı Devleti'ne ait milyonlarca lira değerindeki eşyayı Romanya gasp etmişti. Makineler için şirket şimdiye kadar 170 bin liradan fazla masraf yapmıştı. Şirketin çökmesine sebep olacak bir kararda ısrar edilmeyeceği ümit ediliyordu. Karardan vazgeçilmeliydi. Eğer meclis tarafından buna mecburiyet hissedilirse, binlerce kişinin hissedar olduğu bir şirket mahvolacaktı. Hükûmetin himmet göstererek Müslümanların menfaati doğrultusunda bu sorunu çözmesi ve elinde bulunan Hartman makineleriyle hiç olmazsa mübadeleye karar vermesi uygun olacaktı<sup>38</sup>.

Altın Yıldız Şirketi, hükûmetin vereceği makinelerin parçaları kendilerine tamamen teslim edilinceye kadar, Oltanya Fabrikası'na ait makinelerin teslimine yanaşmıyordu<sup>39</sup>. 4 Ekim 1921 tarihli bir belgeden bu kararın henüz tatbik edilmediğini ve bunun da şikâyet konusu olduğu anlaşılmaktadır<sup>40</sup>. Oltanya Fabrikası vekili, 9 Ekim 1921'de Sadrazam Tevfik Paşa'ya gönderdiği<sup>41</sup> mektupta, şirketleri tarafından sağlanan tüm iyi niyet ve çabaların takdir edilerek biran evvel antlaşma yapılması için görüşmelerin hızlandırılmasını, kendilerinin görüşüne tam olarak uygun olan Meclis-i Vükela kararının komisyon tarafından kabul edilmesi için komisyona kesin talimatlar verilmesini istemiştir<sup>42</sup>.

38 BOA, BEO, 4691/351762/02.

39 BOA, BEO, 4705/352845.

40 BOA, BEO, 4695/352071.

41 BOA, BEO, 4697/352208.

42 BOA, BEO, 4697/352208/5.

Oltanya Fabrikası'nın karma komisyondaki delegesi ise hangi şartlarda teslimat isteğini şöyle sıralamaktaydı:

- 1- Komisyonun elindeki orijinal dokümanlara göre, makinelerin tutarı olan 420.601,78 leyi kambiyo farkıyla ödemeye hazır olduğumuzu belirtiyoruz. Elbette tarafımıza iade edilecek olan makinelerde bir eksiklik olması durumunda bahsi geçen tutarlar Bakanlar Kurulu kararına uygun olacak şekilde tasfiye hesabından düşülecektir.
- 2- Makineler ile birlikte el konulan kayışların bedeli olan 15.486,45 leyi de kayışlar tarafımıza eksiksiz olarak iade edildiği takdirde ödemeyi kabul ediyoruz. Makinelerdeki arızalar gibi herhangi bir sıkıntıda bedeli yukarıda geçen tutardan düşülmelidir.
- 3- Oltanya Fabrikası'nın bir Alman firmasına borçlu olduğu iddia edilerek, bizden 22.350 mark talep edildi. Lakin borçlarını halleden ve kimseye borcu olmayan Oltanya, bu konuda herhangi bir sorumluluğu kabul etmemektedir. Bununla birlikte bu konunun çözümünü kolaylaştırmak adına, şirket Osmanlı Devleti'nin bu tutarın nereye gideceğini belirleyen bir düzenleme yapması şartıyla bu tutarı mütareke sırasındaki kambiyo farkıyla değil, belirlenen Alman markı kurundan ödemeyi kabul eder. Böylece bizim sıramız geldiğinde bunu Alman şirketinden veya onun bağlı olduğu otoriteden talep edebiliriz.
- 4- Ayrıca Dışişleri Bakanlığı'nda oturan Türk-Rumen Komisyonu ile anlaşmış olduğumuz miktar olan 41.500 leyi, makinelerimizin ambalaj bedeli olarak ödemeyi de kabul ediyoruz. Tüm fonların da söz konusu tutardan düşüleceğini söylemeye gerek yok.
- 5- Craiova'daki makinelerin sökülmesi ve ambalajlanma işçiliği için komisyon tarafından tarafımızdan talep edilen 57.467,75 Rumen leyni ise daha önce adı geçen Türk-Rumen Komisyonu'na teslim ettiğimiz için reddetmek durumundayız. Hem kendi adımıza hem de hükümetimiz adına fabrikanın zarar görmesi nedeniyle tüm tazminat, hasar ve menfaatler makinelerimizin nakliye ve tekrar montajı ve gelecekteki oluşabilecek tüm taleplerden feragat ettiğimizi bildiririz<sup>43</sup>.

43 BOA, BEO, 4697/352208/4.



Başlamak üzere olan ve nakliyeleri imkânsız hale getirecek olan mevsim gelmeden evvel Romanya'ya sevkin zamanında gerçekleşmesi için gerekli nihai adımların atılması gerekiyordu<sup>44</sup>.

### Sorunun Çözümü

Hükûmet, Altın Yıldız Şirketi'ne verilecek makineler ile fabrika vekiline verilecek makinelerin toptan iade edilerek bu işin sonlandırılmasını istiyordu<sup>45</sup>. Komisyon bu çerçevede yapacağı incelemeyle Osmanlı Hükûmeti'nin vereceği karara uygun olarak hareket edecekti<sup>46</sup>. Sıkıntıyı biran evvel gidermek için haftada üç defa toplanılıyordu<sup>47</sup>.

Görüşmeler sonunda 3 Kasım 1921 tarihinde makinelerin iadesi hakkında sözleşme imzalandı. Sözleşmeye göre:

- 1- Meclis-i Mahsusu Vükela'da karar verildiği üzere bahsi geçen makinelerin satın alınması için Altın Yıldız Şirketi tarafından harcanan meblağ ile makine tutarları ve makinelerin alınıp verildiği tarihler arasındaki kambiyo farkı da dâhil olmak üzere toplamı her neden ibaret olursa olsun Mösyö Gaspar, Maliye Nezareti'ne ödemeyi kabul eder.
- 2- Birinci maddede beyan edilen asıl ödemededen düşülmek suretiyle bir milyon mark Maliye Nezareti veznesine depozito olarak verecektir.
- 3- Asıl ödemede leyleyler 15 Eylül 1918 tarihindeki yirmi mark otuz fenik bir lira karşılığı olmak üzere kabul edilmiştir.
- 4- Bu suretle tahakkuk edecek markların toplamı bu sözleşmenin tarihindeki kambiyo göre olacaktır.
- 5- Her iki tarihteki kambiyo farkları Osmanlı Bankası'nın cetveline göre belirlenecektir.
- 6- İkinci maddede beyan edilen bir milyon marka karşılık şimdilik Altın Yıldız Şirketi'nden mevcut makinelerden yüz yirmi sandık naklettirilecektir.
- 7- Bundan sonra yapılacak nakliyat behemehal kesin ödemedен sonra yapılacaktır.

44 BOA, BEO, 4697/352208.

45 BOA, BEO, 4702/352619.

46 BOA, BEO, 4701/352505/4.

47 BOA, BEO, 4691/351762/3.

- 8- Altın Yıldız Şirketi'nin sarf ettiği miktar 474.493,73 ley ve 71.091,9 marktır.
- 9- Oltanya Fabrikası'nın bundan sonraki nakliyatı Altın Yıldız Şirketi'nin kendisine verilecek makineleri devri teslim başlanılması zamanından sonra olacaktır.
- 10- İşbu sözleşme düzenlendiği tarihten sonra para konusunda hiçbir değişiklik talep edilmeyecektir. Kabul edilemez<sup>48</sup>.

Fabrika delegeleriyle Romanya askerî temsilciliğinden bir ibraname alınması 19 Kasım 1921'de Harbiye ve Hariciye nezaretlerine bildirilmişti. Romanya temsilciliği tarafından onaylanan ibraname ile makinelerin müfredatını içeren beş listenin ve bunları teslim almakla görevlendirilen fabrika vekili Mösyö Gaspar'ın resimli hüviyetnamesinin gönderildiği ve bazı makine parçalarının tesliminde zorluk çıkarıldığı fabrika ve şirket delegeleri arasında yapılan sözleşmeye uyulmadığı ve bunun giderilmesi fabrikanın vekili tarafından komisyona bildirildi<sup>49</sup>. 14 Aralık 1921'de savaş sırasında Romanya'dan alınan alet ve edevatla ilgili meseleyi halletmek alet ve edevatın cinsini belirlemek için bir heyet oluşturulması kararlaştırılmıştır<sup>50</sup>.

Bu durum levazımat dairesi tarafından 11 Şubat 1922 tarihinde Harbiye Nezareti'ne bildirildi. Makinelerin bir an önce iadesi şirkete tekrar tebliğ edildi<sup>51</sup>. Mektup, Meclis-i Vükela'da okundu ve teslim edilen makinelerin parçalarının da şirkete biran evvel verilerek sorunun çözülmesi istendi<sup>52</sup>. Makinelerin iadesi için oluşturulan komisyona Oltanya Fabrikası ile Altın Yıldız Şirketi'nin delegeleri çağrıldı. 19 Haziran 1921 ve 9 Ağustos 1921 tarihli iki adet sözleşmeye bağlı olarak makinelerin kambyo farkıyla beraber, toplam bedeli olan 1.820,395 kuruş geri alınarak usulen hazineye teslim edildi<sup>53</sup>.

Romanya yetkilileri 1922 yılı sonlarında Osmanlı Hükûmeti'ne başvurarak, 19 Eylül 1921 tarihli Meclis-i Vükela'da alınan karara göre, makine parçalarını içeren 90 sandık dışındaki parçaların fabrikaya verilmediğini, iade için Altın Yıldız Şirketi'ne yapılan müracaatların da Osmanlı Devleti tarafından şirkete yapılan taahhüdün yerine getirilmediği bahanesiyle sonuçsuz kaldığını, bu parçalar olmadıkça makinelerin eski yerlerine monte edilerek fabrikanın yeniden kurulmasının mümkün olmayacağını bildirdi.

48 BOA, BEO, 4699/352353/3.

49 BOA, BEO, 4702/352619.

50 BOA, MV, 222/192.

51 BOA, BEO, 4705/352845/2.

52 BOA, BEO, 4705/352845/3.

53 BOA, BEO, 4705/352845.

Osmanlı Hükûmeti ile Altın Yıldız Şirketi arasındaki anlaşmazlığın giderilerek bu durumun düzeltilmesi isteniyordu<sup>54</sup>.

## Sonuç

XIX. yüzyılda Osmanlı'da sanayileşme hamleleri yapılmış ve XX. yüzyılda bu konudaki çalışmalar devam etmiştir. Osmanlı Hükûmeti, sanayi kalkınmasını sağlamak için şirketlerin kurulmasına özen göstermiş özel müteşebbisleri de desteklemiştir.

Bu çerçevede kurulan şirketlerden birisi de Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi'dir. I. Dünya Savaşı döneminde, hükûmetin izin vermesiyle Romanya'daki özel bir kuruluş olan Oltanya Dokuma Fabrikası'na ait makineler, bedeli karşılığında İstanbul'a getirilerek Altın Yıldız Şirketi'ne teslim edilmiştir. Şirket makinelerin parasını Romanya'da kurulan Osmanlı Askerî Valiliği aracılığıyla yine Romanya'da oluşturulan Alman Askerî İdaresi'ne ödemiştir.

Savaş sonrasında Romanya, bir ayrıma gitmeden ülkesinden alınan tüm ürün ve malzemelerin iadesini istemiştir. Savaş döneminde Osmanlı Devleti'nin Romanya'dan İstanbul'a getirdiği ürün ve malzemelerin bir kısmı şahıslara, bir kısmı ise devlete aitti. İadesi istenenler arasında Altın Yıldız Şirketi'nin elindeki dokuma makineleri de bulunmaktaydı. Şirket, bedelini ödeyerek aldığı bu makinelerin Romanya Devleti'nin malı olmadığını, iadesinin hukuka aykırı olduğunu, buna karar verecek merciin de Meclis-i Vükela olmayacağını savunmuştur. Bu durum Osmanlı Hükûmeti ile şirketi karşı karşıya getirmiştir. Mesele hem dâhili hem de harici bir mahiyet kazanmıştır. Hükûmet, Romanya ile siyasi bir kriz yaşamak istemediğinden soruna çözüm yolları aramıştır. Şirket, Osmanlı Hükûmeti ve Romanya siyasi temsilcisinin de içinde bulunduğu özel bir komisyon kurulmuş; konu Hukuk, Hariciye ve Maliye nezaretlerinin gündemine girmiştir. Altın Yıldız Şirketi'nin kararında direnmesi üzerine Osmanlı Hükûmeti, daha önce Harbiye Nezareti Defterdar Mensucat Fabrikası için Almanya'dan sipariş ettiği ve İstanbul'da bu fabrikada bulunan Alman Hartman makinelerini şirkete teklif etmiştir. Şirket başlangıçta buna yanaşmasa da hükûmetin kararlı tutumu karşısında makinelerin mübadelesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Oltanya Fabrikası makinelerin satın alındığı tarihteki fiyatlarıyla geri alınacağı tarihteki bedelleri arasındaki kambiyo farkını ödemeyi kabul etmiştir. Bu çerçevede hükûmet, şirket ve Romanya askerî temsilcisi arasında bir sözleşme imzalanmıştır. Ancak Altın Yıldız Şirketi, Hartman makinelerinin bütün aksamaları kendilerine teslim edilinceye kadar makinelerin tamamını iade etmeye yanaşmamış bu da sorunun bir süre daha gündemde kalmasına neden olmuştur.

54 BOA, BEO, 4716/353633.

**Hakem Değerlendirmesi:** Dış bağımsız.

**Çıkar Çatışması:** Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

**Finansal Destek:** Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

**Peer-review:** Externally peer-reviewed.

**Conflict of Interest:** The author has no conflict of interest to declare.

**Grant Support:** The author declared that this study has received no financial support.

## KAYNAKÇA

### 1. Arşiv Belgeleri

#### 1.1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)<sup>55</sup>

*Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)*

*Meclis-i Vükelâ (MV)*

### 2. Araştırma Eserler

Arslan, Esat: “Birinci Dünya Savaşı’nda Romanya Askeri Valiliği”, *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, 1998, s. 81-121.

Avcı, Sedat: “Romanya”, *İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 167-168.

Balcı, Ramazan-Sırma, İbrahim: *Memalik-i Osmaniye’de Kurulan Osmanlı Anonim Şirketleri*, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, 2012.

*Birinci Dünya Harbi VII. Cilt Avrupa Cepheleeri 2 inci Kısım (Romanya Cephesi)*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1967.

Çetin, Nurten: “Romanya’nın I. Dünya Savaşı’na Girişi ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.42, Şubat 2016, s. 536-551.

Çetin, Nurten: “1914 Köstence Mülakatı”, *Kitap Dostu Ali Birinciye Armağan*, Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 2017, s. 93-122.

Çetin, Nurten: “İttifak Devletlerinin Romanya’yı Lojistik Bakımdan Taksim Plan ve Projeleri”, *Türkiye-Romanya İlişkileri, Geçmiş ve Günümüz*, C.I, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019, s. 423-442.

55 Faydalanılan belgelerin numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.

- Çevik, Zeki-Yılmazpehlivan, Emirhan: “Birinci Dünya Savaşı’nda Romanya Osmanlı Askeri Valiliği”, *Osmanlı Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.7, Temmuz 2018, s. 162-175.
- Giritli, İsmet: “Romanya ve Türk-Romen İlişkileri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.45, S.I, 1981, s. 235-248.
- Kurat, Akdes Nimet: *Türkiye ve Rusya*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Özden, Neşe: “Balkanlarda Barış ve Antlaşma: 1920-1930’larda Türk-Romen İlişkileri (Arşiv Belgeleri, Basın ve Anılar Işığında)”, *Türkiye- Romanya İlişkileri Geçmiş ve Günümüz*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2019, s.39-58.
- Şahin, Gürsoy: “I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nin Romanya İle İlişkilerinde Mukabele-i Bilmisil Uygulamaları”, *Türkiye- Romanya İlişkileri Geçmiş ve Günümüz*, C.I, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2019, s. 381-422.
- Yılmaz, Celali: *Osmanlı Anonim Şirketleri*, Scla Yayıncılık, 2011.

